Večné v ľudskej duši

Nesmrteľnosť a sloboda

GA 67

14. marca 1918, Berlín

6. Historický život ľudstva a jeho tajomstvá vo svetle duchovného bádania

V súčasnosti, keď má toľko ľudí celkom pochopiteľnú potrebu nájsť nejaký smer zoči-voči významným, svetom otriasajúcim udalostiam – získať prehľad o význame tej či onej skutočnosti – často počujeme, že história „učí“ to či ono. Ľudia veria, že môžu posúdiť nejaký aspekt súčasnosti na základe toho, čo sa dozvedeli o podobnej udalosti z histórie – tak, ako sa história v súčasnosti chápe. Nuž, ak sa človek zamyslí nad možnosťami, ktoré mali ľudia k dispozícii na posúdenie toho či onoho aspektu svetovej situácie – alebo dokonca svojho bezprostredného života – na základe historických skúseností, potom nevyhnutne dospeje k trochu pochybnému úsudku o tom, čo história „učí“.

Chcel by som napríklad poukázať len na dve veci, ale tento zoznam by sa dal stonásobne rozšíriť. Chcel by som poukázať na to, že na začiatku tejto globálnej katastrofy, ktorá mala taký hlboký dopad na osud ľudstva, existoval pomerne veľký počet ľudí – skutočne rozvážnych jednotlivcov – ktorí verili, že si z histórie osvojili zmysel pre úsudok a ktorí sa domnievali, že tieto kritické udalosti môžu trvať štyri, nanajvýš šesť mesiacov. Takýto úsudok sa považoval za plne opodstatnený na základe historického pozorovania. A nemožno ani povedať, že tí, ktorí takýto úsudok vyniesli, nepoužili všetky logické opatrenia, aby k nemu dospeli na základe určitého porozumenia – toho, čo sa bežne nazýva „vhľad“. Nuž, samotné fakty takýchto ľudí dôkladne naučili pravý opak toho, čomu verili. Práve v takomto prípade vidíme aj to, ako úzko to, čo má história učiť, súvisí s hodnotením sociálnych alebo iných globálnych podmienok, takže možno očakávať, že zváženie historického života ľudstva vrhne svetlo aj na úsudok, ktorý možno uplatniť na sociálne a ekonomické spolužitie ľudských bytostí.

Dá sa však uviesť, povedal by som, ešte výraznejší príklad obmedzenej platnosti tvrdenia, že dejiny „učia“ toto či ono. Postava, ktorej genialita je určite nepochybná, sa pred viac ako sto rokmi ujala profesúry dejín na nemeckej univerzite. Skutočne

inšpirovaná brilantným pochopením toho, čo dejiny ponúkajú a čo sa z nich dá aplikovať na ľudský život, táto postava v tom čase vyslovila slová, ktoré zneli asi takto: „Ako nás učia dejiny, jednotlivé národy Európy sa v priebehu ľudského pokroku stali jednou veľkou rodinou, ktorej jednotliví členovia môžu byť stále v rozpore, ale nikdy sa nemôžu navzájom roztrhnúť.“ – Určite to nebola bezvýznamná postava, ktorá verila, že na základe svojho vhľadu do priebehu dejín môže vyniesť takýto úsudok po prevzatí profesúry dejín. Touto postavou bol Friedrich Schiller a tieto slová vyslovil pri prevzatí profesúry na univerzite v Jene. Vyslovil ich v predvečer Francúzskej revolúcie, ktorá tak výrazne prispela k tomu, čo by sa dalo nazvať roztrhaním európskych národov; a keby len videl, čo sa deje v našej dobe, pravdepodobne by si uvedomil, ako málo je možné držať sa predstavy, že dejiny „učia“ toto či ono pre naše chápanie života. Zdá sa mi, že práve z takýchto faktov musel Goethe odvodiť pocit, ktorý vyjadril v úžasnej vete. Veta znie: „Najlepšia vec, ktorú máme z dejín, je nadšenie, ktoré v nás vyvolávajú.“ Zdá sa, akoby Goethe toto vyhlásenie urobil práve preto, aby odmietol ostatné plody takzvaného historického poznania a uznal len to, čo môže vyplynúť z dokumentov dejín ako nadšenie – teda ako určitý pozitívny stav mysle.

Dnes sa chceme zamyslieť nad tým, aký postoj by mala zaujať duchovná veda prezentovaná v tejto sérii prednášok, pokiaľ ide o dva názory: prvý, že história môže byť veľkým učiteľom pre pochopenie života; a druhý, že najlepšie, čo možno z histórie získať, je nadšenie, ktoré v nej vyvoláva. Teraz, práve pri úvahách o historickom živote ľudstva a záveroch, ktoré z tejto úvahy možno vyvodiť pre hodnotenie spoločenského života, nebude nezaujímavé, ako úvod, preskúmať, aký pohľad na historický vývoj sa v súčasnosti presadil mimo duchovnej vedy. Historický život ľudstva je totiž úzko spojený s tým, čo prúdi každou jednotlivou ľudskou dušou ako prúd ľudského vývoja, keďže každý človek je votkaný do historického procesu. A v súčasnosti je obzvlášť dôležité pozrieť sa na tento úsudok našich súčasníkov, pretože vnímaví pozorovatelia histórie veria – práve v súčasnosti – že samotný úsudok o tom, ako vnímať historický život a ako zaviesť disciplínu histórie, je sám o sebe v kríze. Nechcem hovoriť v abstrakciách, ale skôr chcem svoje úvahy založiť na realite. Aby sa tak stalo, je potrebné spoľahnúť sa na príklady – ktoré, samozrejme, musia byť individuálne príklady vyvodené z mnohých prípadov.

Chcel by som sa napríklad odvolať na úsudok o disciplíne histórie – a o tom, ako by sa mala v súčasnosti predefinovať –, ako ho vyjadril renomovaný lipský profesor Karl Lamprecht. To, čo sa dá vyčítať z Lamprechtovho veľkolepého, monumentálneho diela o nemeckých dejinách, je príhodne zhrnuté v jeho prednáškach o „Modernej historickej vede“, ktoré Lamprecht predniesol čiastočne v

St. Louis a čiastočne v New Yorku na pozvanie Kolumbijskej univerzity. Tam sa pokúša zhrnúť svoje závery týkajúce sa toho, ako by sa mali dejiny vyučovať vzhľadom na požiadavky súčasnosti. Ešte ľahšie je pochopiť, čo mal tento slávny historik vlastne povedať, keďže v druhej z týchto prednášok o „Modernej historickej vede“ stručne a mimoriadne jasne spracoval časť historického vývoja ľudstva. V tom čase Lamprecht Američanom stručne opísal celý priebeh nemeckého vývoja od raných kresťanských storočí až po súčasnosť a rozprával ho spôsobom, akým by sa podľa neho mala historická veda správať vzhľadom na súčasné požiadavky. V skutočnosti možno takéto záležitosti vyčerpávajúco hodnotiť len vtedy, ak ich možno nejakým spôsobom porovnať. Práve s týmito prednáškami profesora Lamprechta o priebehu nemeckého života sa ponúka paralela: prednáška, ktorú – prirodzene, aj pre Američanov – predniesol Woodrow Wilson o vývoji severoamerického života, čo nám umožňuje porovnať dve mysle – od seba vzdialené duchovne aj geograficky – keď upriamujú pohľad historika na históriu vlastného ľudu.

Odpustite mi, prosím, ak som – naozaj nie zo zdvorilosti, ale zo štylistických dôvodov – nechal Woodrow Wilsonove úvahy na prvom mieste. Nikto, kto ma čo i len trochu dobre pozná, by ma neobvinil z preceňovania Wilsona. Chcel by som tiež poukázať na to, že som si o Wilsonovi vytvoril úsudok už v sérii prednášok, ktoré som predniesol v Helsinkách dávno pred touto vojnou, hoci, priznávam, v čase, keď svet už mal tú česť mať Wilsona za prezidenta Spojených štátov. Už vtedy som vysvetlil, aké hlboko poľutovaniahodné je, že v takej dôležitej pozícii – pozícii, od ktorej závisí toľko moderného života ľudstva – by sa práve v tejto chvíli mala nachádzať postava, ktorej úsudok je tak strašne obmedzený. Hoci v tom čase ešte stále existovalo množstvo nadšených obdivovateľov – dokonca aj medzi nami – vďaka vydaniu Wilsonových kníh *Nová sloboda* a *Iba literatúra* – a čo dnes nadšených obdivovateľov nemá! – dalo by sa preukázať, že jeho vlastný nezávislý úsudok, vyplývajúci z Wilsonovej osobnosti, je vnútorne extrémne obmedzený. Bez akéhokoľvek vplyvu akéhokoľvek politického postoja, bez akéhokoľvek vplyvu toho, čo sa dnes vynára zo svetových historických udalostí, musím uviesť to, čo som povedal pred vojnou o tejto osobnosti – ktorá bola v tom čase tak nepochopená, dokonca aj v strednej Európe, teda preceňovaná. Musím to uviesť na úvod, aby nikto nepochyboval o objektivite toho, čo chcem ešte povedať o Wilsonovi, pozorovateľovi dejín.

Je veľmi zvláštne, najmä v porovnaní s tým, čo Lamprecht hovorí o dejinách strednej Európy, vidieť, ako Wilson vníma dejiny svojho ľudu. Zisťujeme, že identifikuje najdôležitejší bod – dalo by sa povedať, prostredníctvom istej

inštinktívnej intuície – aby odpovedal na otázku: Kedy sme sa vlastne stali Američanmi a ako sme sa stali Američanmi? Ako sa to historicky odvíjalo? Tu rozlišuje – nie nevyhnutne nenápadne, ale s mimoriadnou presnosťou – medzi všetkými tými, ktorí boli kedysi súčasťou Únie, ale ktorých nepovažuje za „ešte Američanov", ale za „Novoangličanov", ktorí sú „Novoangličanmi" v celom svojom zmýšľaní a duchovnom rozpoložení, a neskoršími „pravými Američanmi". A tu veľmi presne rozlišuje medzi prehistóriou Únie a sleduje historický vývoj Únie, ktorý sa začína, keď sa východné obyvateľstvo čoraz viac sťahovalo smerom k americkému Západu, keď sa obyvateľstvo, natlačené do úzkeho priestoru na Východe, rozširovalo smerom k západnej časti Ameriky a keď si ľudia, ktorí sa podujali rozšíriť na západ, vyvinuli zmýšľanie, ktoré nazýva „mentalita hraníc". A teraz ukazuje, ako dejiny Ameriky – navonok aj duchovne – v skutočnosti pozostávajú z šírenia Východu na západ, a s pozoruhodnou jasnosťou demonštruje, ako riešenie pozemkovej otázky, rozdelenie pôdy, riešenie colnej otázky a dokonca aj riešenie otázky otroctva – ktoré nepripisuje žiadnym humanitárnym princípom, ale nevyhnutnostiam vyplývajúcim z osídlenia a dobytia Západu Východom – ako všetky tieto otázky zapadajú do toho, čo si vyžaduje rozvoj modernej Ameriky. O krátkej Wilsonovej prednáške by sa dalo povedať veľa, ale podstatné je, že tak výstižne ukazuje, ako v dôsledku vonkajšej situácie priebeh dejín ovládol skupinu ľudí a to, čo sa s týmito ľuďmi deje, možno v podstate pochopiť poukázaním na to, čo boli títo ľudia nútení robiť pod vplyvom opísaných okolností. V presnom sledovaní týchto Wilsonových pozorovaní, ako aj v jeho ďalších príspevkoch ako historika, možno nájsť mnoho zaujímavých aspektov. Práve preto, aby sme získali prehľad o rôznych myšlienkach súvisiacich s „témou dnešnej prednášky", je veľmi užitočné porovnať to, čo Wilson hovorí o širokej škále historických tém, s tým, čo hovoria Európania. Musím povedať, že ma v rôznych bodoch Wilsonových poznámok mimoriadne zarazilo, keď som videl, že existuje pozoruhodná zhoda – pre mňa pozoruhodná jednoducho preto, že by som si radšej nemyslel, že by to tak bolo – v formulácii a základných myšlienkach toho, čo Wilson hovorí o širokej škále tém, a toho, čo napríklad vtipný a prenikavý nemecký historik umenia Herman Grimm – ktorý tu už bol niekoľkokrát spomenutý – povedal o rôznych aspektoch historického priebehu ľudstva.

Ak niekto považuje Hermana Grimma za takého vtipného ako ja a Wilsona za takého inteligentného, ako musím, potom môže byť dosť odpudzujúce čítať Wilsona občas a pomyslieť si: „Zvláštne – je tam veta, ktorá by rovnako dobre mohla pochádzať od Grimma!" A predsa, aj keď je to tak, aj keď som to overil na základe úsudkov, ktoré Wilson a Grimm vyniesli o tých istých osobnostiach – Macaulayovi, Gibbonovi a ďalších – a napriek často takmer doslovnej zhode medzi nimi, aj keď

nemajú žiadnu zjavnú súvislosť, napriek tomu je jasné, že v skutočnosti sú intelektuálne dispozície týchto dvoch postáv zásadne odlišné. Práve pri takejto príležitosti je možné vidieť, ako môžu dvaja ľudia, čo sa týka vonkajšieho obsahu, povedať to isté, no z úplne odlišných vnútorných hĺbok duše. V tomto prípade je to obzvlášť zaujímavé, pretože nuansa, ktorú úsudok nadobúda v jednom a druhom prípade, je spojená s koreňmi jednej alebo druhej osobnosti v jednom alebo druhom národnom charaktere. Práve na základe všimnutia si takýchto podobností človek následne dospeje k objavu: Napriek tomu je jeden Američan a druhý Nemec.

Rozdiel si možno všimnúť už len pri pohľade zvonku. Existuje zväzok Grimmových esejí z posledných rokov jeho života, ktorý má Grimmov portrét predtlačený na obálke, ako sa to dnes tak často stáva. Podobne aj nemecké vydanie Wilsonových prednášok *Nur Literatur* obsahuje predtlačený Wilsonov obraz. Takže je možné porovnať aj obrazy. Už len to samo o sebe odhaľuje niečo pozoruhodné každému, kto vie, ako takéto veci posudzovať. Ak sa po ponorení sa do toho, čo Grimm hovorí – najmä do toho, čo hovorí ako historik – pozrieme na Grimmov obraz: Každý rys tváre, ktorý na vás žiari, hovorí za všetko: každá veta a každý slovný obrat je úzko spätý so všetkým, čo si tento muž vytrhol zo svojej duše. Potom, po tom, čo sme si najprv všimli, čo je napísané v knihe, sa pozrieme na Wilsonov portrét: zdá sa, akoby osobnosť nemohla byť prítomná v tom, čo bolo v knihe posúdené; človeka zasiahne istá zvláštnosť. Keď to človek uvidí, vynorí sa mu záhada ohľadom spôsobu, akým v tomto prípade dvaja ľudia vnímajú históriu, a môže sa sám seba opýtať: A čo táto podobnosť? A čo tento zásadný rozdiel, ktorý je tiež silne pociťovaný? Potom sa vyjaví niečo veľmi zvláštne. Presne to, čo Wilson hovorí o americkej identite, dáva okamžitý zmysel, takže vieme, že to zachytáva priebeh amerických dejín tak, ako ich chce zobraziť. Postupne si však človek uvedomuje – a to je niečo, čo sa dá odhaliť iba psychologickým pozorovaním – že táto osobnosť nie je tak hlboko prepojená s jeho úsudkom, ako by sme si mohli predstaviť v strednej Európe. Existuje úplne iný vzťah medzi úsudkom a osobnosťou, než na aký sme tu v skutočnosti zvyknutí.

Viem, že to, čo tu hovorím, znie trochu paradoxne, ale úzko to súvisí s tým, o čom by som dnes chcel diskutovať o povahe historického vývoja ľudstva. Keby to neznelo ako poverčivý výraz, povedal by som: Človek dospeje k záveru, že človek Wilsonovho charakteru, keď robí také výstižné úsudky ako v tejto historickej úvahe a aj na iných miestach, je posadnutý niečím vo svojej vlastnej duši a nesúdi z vlastnej vôle. S osobnosťou, akou je Wilsonova, má človek dojem, že v jeho duši je niečo, čo naznačuje tento úsudok zvnútra samotnej duše. Človek nemá dojem ani pocit, že je to vychádza z jeho vlastnej individuality, jeho vlastnej osobnosti; skôr má človek

pocit, že existuje niečo ako druhá osobnosť, druhá entita v duši, ktorá to duši naznačuje. Ak sa na druhej strane pozrieme na úsudky, ktoré sú nepochybne presné – tie, ktoré Wilson vyslovil konkrétne o charaktere amerikanizmu – kde hovorí, že aj podľa vonkajšieho vzhľadu a správania možno rozpoznať skutočného Američana podľa jeho bystrých, živých očí, podľa jeho sklonu rýchlo prijímať odvážne, ale aj dobrodružné myšlienkové pochody a podľa jeho relatívneho nedostatku sklonu lipnúť na svojej vlasti ako iné národy, že skôr rád vymýšľa plány, ktoré sa dajú uskutočniť kdekoľvek – ak vezmeme do úvahy túto charakteristiku, zistíme, že sám Wilson ju opísal ako charakter ľudí, ktorí formujú americké dejiny a ich najvýznamnejších mužov: že hlboko vo vnútri majú niečo v sebe, z čoho sú poháňaní navonok: Nie rozumný, pokojný pohľad – rovnako dobre by sa dali použiť aj ostatné vlastnosti, ktoré Wilson uvádza – ale rýchlo sa meniaci pohľad je znakom toho, že Američana niečo trápi zvnútra, a takéto návrhy sú účinné, aj keď je úsudok rovnako neomylný ako Wilsonov.

Porovnajme to, čo som povedal, z historickej perspektívy, ktorá je trochu vzdialená – geograficky aj, ako uvidíme, emocionálne – s myšlienkami, ktoré Lamprecht predkladá ohľadom priebehu stredoeurópskych dejín. Sú to v podstate originálne myšlienky. Snaží sa objasniť: Ako sa v skutočnosti táto podstata stredoeurópskeho ľudu postupne vyvíjala v priebehu storočí, zhruba od tretieho storočia až po súčasnosť? Všetko, čo hovorí – a dá sa to povedať – bolo vnútorne dosiahnuté a vypracované. Je veľa vecí, s ktorými človek nesúhlasí, najmä ako vedec humanitných vied; o tom si čoskoro povieme. Ale všetko si to zaslúžil; všetko to pramení z jeho bezprostrednej osobnosti. Bolo by úplným nezmyslom tvrdiť, že mu niečo diktuje nejaká vnútorná sila. Pre tohto jednotlivca to nie je také jednoduché. Musí prekonať každú myšlienku kúsok po kúsku – nielen jednu myšlienku za druhou – a prepracovať sa procesom prekonania týchto myšlienok, aby dospel k úsudku. Až potom dospeje k relatívne novej koncepcii historického vývoja – novej aj podľa Rankeho a Sybelových štandardov – novej v tom zmysle, ako Lamprecht chápe historický vývoj ako evolúciu celej duše. Lamprecht sa pokúša vysledovať to, čo je vlastné duši ľudu – to, čo sa usiluje o existenciu – ako prejavy duše, rovnako ako psychológ sleduje psychologický vývoj každého jednotlivca.

Podľa Lamprechta sa nemecký ľud v treťom storočí vyvinul takým spôsobom, že možno povedať, že tento vývoj odráža symbolickú orientáciu duše. Dokonca aj vonkajšie činy, dokonca aj politický vývoj, sa odvíjajú takým spôsobom, že je vidieť, že pramenia z nutkania duše interpretovať svetské javy symbolicky, vidieť symboly všade, ba dokonca premieňať aj hrdinov na symboly a uctievať ich ako takých – rovnako ako sú živé, osobné symboly uctievané v reálnom živote. Potom prichádza

obdobie od tretieho storočia do jedenásteho a dvanásteho storočia. Lamprecht ho nazýva „typizačným“ obdobím. Tu duša už netúži po videní symbolov alebo po uvedomení si symboliky, ale skôr po stanovení archetypov. Dokonca aj ľudí, ktorých si človek váži, ľudí, ktorých poslúcha – človek si ich váži a poslúcha ich takým spôsobom, že sa nejavia ako individuálne osobnosti, ale ako archetypy celého kmeňa alebo celého mesta. Potom prichádza – musím tieto veci stručne načrtnúť – od dvanásteho do približne trinásteho storočia, obdobie, v ktorom sa rozvíjalo najmä rytierstvo, ktoré Lamprecht nazýva „konvenčnou érou“, v ktorej človek už netypizuje, ale skôr posudzuje a preciťuje svoje vôľové impulzy v súlade s konvenciami, ktoré riadia vzťahy medzi ľuďmi, medzi spoločenskými triedami a medzi národmi – éra konvencionalizmu. Potom nasleduje – a je dôležité, že Lamprecht to poznamenáva, hoci, ako uvidíme o chvíľu, nedokáže úplne pochopiť jej rozsah – individualistická éra, približne na prelome pätnásteho a šestnásteho storočia, v ktorej sa ľudia skutočne cítia byť jednotlivcami v rámci komunity a v ktorej sa udalosti majú posudzovať takým spôsobom, že sú odvodené z toho, čo predstavuje tvrdenie ľudskej bytosti ako jednotlivca. Toto trvá približne do polovice osemnásteho storočia. Pre Lamprechta to znamená začiatok éry, v ktorej sa nachádzame dodnes – éry subjektivizmu – v ktorej sa ľudské bytosti snažia internalizovať samy seba, internalizovať svoje myšlienky a emócie, v ktorej nekonajú len ako osobnosti, ale konajú, myslia a chcú z hĺbky svojej osobnosti, z hĺbky subjektu. Lamprecht zase delí túto éru na dve časti: prvá časť siaha približne do 70. rokov 19. storočia – obdobie, ktoré zahŕňa veľkú klasickú éru Goetheho, Schillera a Herdera – a podľa Lamprechta naša vlastná doba nasleduje od 70. rokov 19. storočia až do súčasnosti.

Je však zvláštne, že Lamprecht – možno najvýznamnejší historik našej doby – si je plne vedomý toho, že musí najprv hľadať impulz, aby videl, ako sa dejiny v skutočnosti odvíjajú, a že – ako je už zrejmé z jeho *Nemeckých dejín* – ho to neustále zamestnávalo: skúmať, ako by sa malo v skutočnosti začať usporiadať to, čo poskytujú dokumenty, pamiatky a archívy – prepojiť ich opisným spôsobom – aby sa z toho stalo to, čo možno nazvať dejinami. Pre Lamprechta sa tak stala naliehavou najdôležitejšia otázka dejín – existenčná otázka. Povedal si, že k dejinám sa dá vôbec dospieť – pretože historiografiu Rankeho, Sybela atď. nepovažoval za históriu – iba pokusom opísať duchovný vývoj národa alebo celého ľudstva. Potom však treba mať určite schopnosť tento duchovný vývoj pozorovať a objaviť v ňom určité zákony. Je teda zaujímavé, že v celom Lamprechtovom prístupe sa objavuje zvláštny rozpor, keď sa naň pozeráme cez optiku súčasných spôsobov myslenia. V súlade s myšlienkovými zvyklosťami, ktoré si vyžadovali okolnosti doby, si Lamprecht

povedal, že skorší, čisto individualistický prístup – v ktorom sa jednoducho bralo to, čo poskytovali archívy, na charakterizáciu osobností alebo faktov trochu povrchným spôsobom – nemôže pretrvať. Ako vôbec možno vniesť do faktov nejaký poriadok? Dospel k záveru, že psychologický aspekt vývoja človeka treba vnímať tak, aby sa dal opísať z hľadiska sociálnej psychológie. Tento záver podľa neho vyplýva z nevyhnutného spôsobu myslenia v modernej dobe: z potreby brať do úvahy spoločenský život – spoločnú existenciu ľudských bytostí. To si hovorí na jednej strane. Teraz však nemá ako vnímať spoločenský aspekt duševného života – alebo, inak povedané, psychologický aspekt spoločenského života – systematicky. Preto sa obracia na psychológov a pýta sa ich, ako dnes vnímajú individuálne duše. Vidia tu myšlienky, ktoré tvoria spoločenstvá v rámci individuálnej duše, vznikajúce pocity a rozvíjajúce sa impulzy vôle. Toto chce potom aplikovať na spôsob, akým udalosti v historickom vývoji ovplyvňujú ľudí, ako myšlienka jednej osoby ovplyvňuje celý kmeň – inými slovami, ako sa myšlienky socializujú navonok, rovnako ako v individuálnej psychológii sa jedna myšlienka spája s druhou. Takto sa podľa vzoru individuálnej psychológie snaží nazerať na históriu zo sociálno-psychologickej perspektívy. Ako som naznačil, to vedie k veľmi pozoruhodnému rozporu. Chce sa odkloniť od individuálneho pohľadu na históriu a prejsť k sociálno-psychologickému; napriek tomu čerpá práve prostriedky, ktoré sú na tento účel určené, zo štúdia individuálnej psychológie. Zvláštny rozpor, ktorý si ani nevšimne. A tu je ďalší bod: Keď sa človek skutočne ponorí do diela jedného z najmodernejších historikov – keď tak živo opisuje, ako jedna z kultúrnych epoch, ktoré som vám vymenoval, v súlade s jeho perspektívou prechádza do ďalšej; keď opisuje, ako emócie ľudí sa počas takýchto prechodov prebúdzajú, ako sa myšlienky prepletajú a oddeľujú, ako sa ženú bezhlavo, ako sa formujú nové emócie a ako pôsobia impulzy vôle – potom má pocit: Tento človek nevidí stromy pre les. Pretože neverím príslovia, ktoré hovorí, že niekto nevidí les pre stromy. Chcel by som vedieť, ako je možné, že niekto je v lese, so stromami priamo pred sebou prostredníctvom jasného vnímania a napriek tomu chce vidieť les! Človek musí najprv urobiť krok ďaleko dozadu, aby videl les. Človek má zvláštny pocit, že Lamprecht nedokáže presne rozlíšiť rozdiely a nuansy medzi jednotlivými historickými epochami – symbolickými, typologickými atď.; skrátka, človek dospeje k záveru, že je to bádateľ, ktorý sa prebojoval cez intenzívne vnútorné konflikty, aby dospel k predstave historického vývoja ľudstva, ale ktorý v rámci duchovného života súčasnosti – v rámci toho, čo súčasnosť ponúka z hľadiska pozorovaní o duchovnom živote – nedokázal nájsť prostriedky ani len na to, aby si položil otázku: Čo je vlastne tento

historický vývoj ľudstva? Je to, čo sa dá vyčítať z dokumentov a archívov, už história, alebo možno v tomto všetkom hľadáme niečo úplne iné?

Tu musí človek začať, ak chce vnímať historický život a jeho tajomstvá vo svetle duchovnej vedy. Musí si položiť otázku: Existuje vôbec všeobecný konsenzus vo verejnom povedomí o tom, čo je vlastne predmetom dejín? Vieme vôbec, čo vlastne chceme hodnotiť, keď pristupujeme k dejinám? Aby som na tieto otázky odpovedal na základe pozorovania, musím teraz vychádzať z určitých aspektov duchovnej vedy, ktoré nadväzujú na body, ktoré som tu rozviedol v predchádzajúcich prednáškach. Keď sa zamýšľame nad vnútorným životom individuálnej ľudskej duše, nachádza sa koniec koncov v striedaní bdenia a spánku. V predchádzajúcich úvahách sme sa pokúsili upozorniť dušu na význam bdenia a spánku. To, čo sa javí ako striedavé stavy medzi spánkom a bdením, sa však zvyčajne vníma jednostranne, takže sa hovorí, že človek strávi dve tretiny alebo aj viac svojho života bdelým a jednu tretinu spí. Z pohľadu duchovnej vedy však veci nie sú také jednoduché. Jediné, čo je jasné, je, že stav spánku pokračuje aj v bdelom živote; v istom zmysle sme od okamihu, keď sa zobudíme, až kým nezaspíme, bdelí len čiastočne. V skutočnosti sme vedome bdelí iba pre vnímanie vonkajšieho sveta a pre mentálne obrazy, ktoré si z týchto vnímaní vytvárame. Stačí však porovnať – čo moderná psychológia vo všeobecnosti nedokáže – spôsob, akým sa pocity prežívajú oddelene od vnímania a mentálnych obrazov. Každý, kto sa postupne naučí pozorovať, ako v ľudskej duši vznikajú pocity – k tejto téme sa vrátim v ďalšej prednáške „Odhalenia nevedomia“ a teraz poviem len niekoľko základných vecí – naučí sa porovnávať, čo je emocionálny život, čo je afekt a čo je život vášne, so snovým životom. Snový život, ktorý vyviera zo života spánku, predstavuje duši obrazy bez toho, aby boli tieto snové obrazy preniknuté logikou alebo určitými morálnymi impulzmi, ktoré máme iba v bdelom živote. Snové obrazy sa určite líšia od pocitov, od prílivu a odlivu vášní a afektov; ale je tu niečo, v čom sú si oba podobné, pokiaľ ide o ich vzťah k duši: je to stupeň vedomia, v ktorom sme pohltení prepletenými, vlniacimi sa snovými obrazmi. Máme rovnaký stupeň vedomia, keď sme pohltení svojimi pocitmi, až na to, že naše pocity sú sprevádzané predstavami. V momente, keď si vytvoríme predstavu o snovom obraze, ktorý sme mali, svetlo tejto predstavy dopadne na sen; potom sa sen stane plne vedomým a potom ho tiež správne zaradime do ľudského života. Toto robíme neustále s naším emocionálnym životom. Naše pocity v živote klasifikujeme prostredníctvom predstáv, ktoré s nimi prebiehajú paralelne, ale tieto pocity prežívame samy o sebe s väčšou intenzitou a v rovnakom vzťahu k životu duše ako sny, takže môžeme povedať: Život snov pokračuje do nášho bdelého denného vedomia a snovým spôsobom sa stáva naším emocionálnym svetom. Je

však ľahké vidieť, že hlboký, bezsenný život spánku pokračuje aj do nášho bdelého života – konkrétne ako naše vôľové impulzy. V bežnom bdelom vedomí si tieto vôľové impulzy uvedomujeme len do tej miery, do akej sú sprevádzané predstavami. Skutočne si predstavujeme svoje činy; predstavujeme si, čo máme robiť; ale ako to, čo z nás prúdi ako vôľové impulzy, ako čin – ako sa to vyvíja z mentálneho obrazu, ako to prechádza z mentálneho obrazu do vôľového impulzu – zostáva pre nás v našom najbdelšom bežnom bdelom vedomí rovnako nevedomé, ako je pre nás náš život nevedomý v najhlbšom spánku. Len preto, že si dokážeme predstaviť svoje vôľové impulzy, sprevádzame tieto driemajúca impulzy naším bdelým životom. Život spánku tak neustále pokračuje do nášho bdelého každodenného života.

Aj keď si naše pocity, emócie a vášne len vysnívame, náš emocionálny život je napriek tomu spojený s objektívnou duchovno-psychickou ríšou rovnako ako s našou vlastnou duchovno-psychickou ríšou – s obsahom našej predstavivosti a vnímania. Lenže spojenia medzi obsahom našich pocitov a vôle a objektívnou duchovnou ríšou ležia v podvedomí. Nie sme si vedomí tohto spojenia s duchovno-psychickou ríšou a jediné, čo sa vynára z mora, do ktorého sme tak hlboko ponorení, je to, čo prežívame prostredníctvom našich predstáv a vnímania. Ak sa človek naučí, prebúdzaním síl driemajúcich v duši, nahliadnuť do duchovného sveta, potom vie: svet, do ktorého sa vrhajú naše city – práve tou časťou našej duše, ktorá zostáva nevedomá pre bežné vedomie – tento svet síce nemôže byť vnímaný bežným vedomím, ale môže byť vnímaný prebudeným, kontemplatívnym vedomím, vnímaným tak, že duša prostredníctvom posilnenej, mysliacej vôle alebo sily myslenia preniknutej impulzmi vôle môže vytvárať obrazy zo svojho kontaktu s týmto duchovným svetom a v tomto kontakte vzniká to, čo sa nazýva imaginatívne poznávanie. Toto imaginatívne poznávanie je prvým stupňom nadzmyslového vnímania, prostredníctvom ktorého človek vstupuje do skutočného duchovného sveta. Ak by som vám mal uviesť vonkajšie porovnanie, musel by som povedať, že toto imaginatívne poznávanie je plne vedomý pohľad do duchovnej reality, takže obrazy nie sú výplodmi predstavivosti, ale skôr zobrazením duchovnej reality, aj keď ich tkanie sa duši nejaví o nič konkrétnejšie ako snové obrazy, až na to, že človek vie, že snové obrazy nemajú žiadnu realitu, zatiaľ čo to, čo je prítomné v predstavivosti, poukazuje na objektívnu duchovnú realitu mimo nás. Človek sa učí rozpoznať, s čím je spojený ľudský emocionálny svet – niečo, o čom bežné vedomie môže len snívať – a učí sa to rozpoznať v jeho realite prostredníctvom imaginatívneho kontemplovania sveta. Ďalej sa učí rovnakým spôsobom rozpoznať to, v čom sú impulzy vôle zakotvené prostredníctvom druhého stupňa vyššieho vedomia – inšpirovaného vedomia – a tým sa učí rozpoznať duchovný svet, pretože

ľudské impulzy vôle, ktoré inak zostávajú podvedomé, sú rovnako zakotvené v objektívnej duchovnej realite.

Keď človek prehliadne tieto veci a v mysli sa mu vynorí otázka skutočného subjektu historického procesu, dôležité je, že pochopí, čo je vlastne historické stávanie sa. Toto sa neprežíva rovnakým spôsobom ako proces stávania sa, ktorý sa deje od človeka k človeku, ktorý prežívame v každodennom živote, keď sami prídeme do osobného kontaktu s objektom. Nie, toto historické stávanie sa je niečo úplne iné; obsahuje rovnako veľa neznámeho ako to, čo človek prežíva ako pocit alebo impulz vôle. Tak ako človek v skutočnosti sníva o svojom emocionálnom svete, tak sníva aj o tom, čo je skutočným prúdom historického stávania sa. Toto poznanie je zdrvujúcim výsledkom pozorovania, ktoré sa odvracia od ľudskej bytosti k historickému stávaniu sa a ukazuje, že tieto koncepty – ktoré riadia náš vonkajší, vedomý život – nemôžeme použiť na to, aby sme historický život akokoľvek pochopili. Pretože to, čo človek prežíva v každodennom vedomí ako jednotlivec, prežíva, keď je bdelý. Ale v celom tomto bdelom každodennom živote to, čo sú dejiny, vôbec neexistuje. Dejiny ľudia neprežívajú, keď sú bdelí; dejiny sa snívajú. Veľký sen o priebehu ľudského vývoja – to sú dejiny – a dejiny nikdy nevstúpia do bežného vedomia. Človek môže mať bežné vedomie veľmi precíznym spôsobom; môže byť najvýznamnejším prírodovedcom práve vďaka intelektu schopnému usporiadať veci podľa príčiny a následku; môže mať mentálne dispozície, ktoré mu umožňujú správne vnímať a charakterizovať vonkajšiu prírodu z hľadiska jej zákonov. Ak sa človek naučí rozpoznať, čo je v skutočnosti tok historického vzniku, povie si: So všetkými intelektuálnymi schopnosťami, ktoré sú vhodné na pochopenie vonkajšej prírody – ba práve tie, ktoré sú na pochopenie vonkajšej prírody práve plodné – ich nemožno použiť na skúmanie historického vzniku. Toto sa neprežíva v bežnom vedomí tak, ako je to s prírodou, ale iba na úrovni vedomia, ktorá je charakteristická aj pre „sny“. Jedným z najvýznamnejších poznatkov v štúdiu histórie bude uvedomenie si, že najprv treba nájsť predmet historického skúmania – že tok historického vývoja neexistuje rovnakým spôsobom ako príroda, a preto ani to, čo sa javí ako existujúce ako príroda, konkrétne fakty zaznamenané v archívoch a obsiahnuté v dokumentoch – ktoré sa zvyčajne už označujú ako história – ešte vôbec nie sú históriou; že história v skutočnosti leží za nimi; že tieto fakty iba vyčnievajú z historického stávania sa, namiesto toho, aby toto historické stávanie samy o sebe tvorili.

Herman Grimm mi raz, keď som s ním vo Weimare dlho diskutoval o historických otázkach, povedal, že historický život ľudských bytostí možno skutočne pochopiť iba sledovaním vyvíjajúcej sa kolektívnej predstavivosti národa. Dalo by sa

povedať, že Herman Grimm bol blízko k objavu, ale jednoducho nechcel prejsť k humanitným vedám, a preto sa mu zdalo, že jediným plodným prístupom nie je brať do úvahy iba vonkajšie udalosti a usporiadať ich tak, ako to robí prírodný vedec podľa zákonov kauzality, ale skôr vnímať ich tak, aby prostredníctvom nich mohol skutočne vnímať neustále sa vyvíjajúcu, neustále plynúcu predstavivosť ľudstva. Bol to nedokonalý výraz toho, čo mohol rozpoznať: že historické vznikanie sa nedeje v tom, čo predstavivosť zažíva, ale leží oveľa hlbšie – hlboko v podvedomých ríšach, kde sa tkajú sny. Len sa valí nahor. Tak ako sa hlbiny mora valia nahor vo vlnách, ktoré sa dvíhajú, tak sa valia nahor aj v jednotlivých udalostiach. Keď aplikujeme náš bežný intelekt – naše bežné vonkajšie chápanie, ktoré nám tak dobre slúži pri pozorovaní prírody a vo vonkajšom, praktickom, individuálnom živote – na historický vývoj, potom sa v skutočnosti stretávame iba s tými silami v historickom vývoji, ktoré spôsobujú úpadok a zostupný vývoj. Herman Grimm sa raz sám seba pýtal, prečo historik Gibbon pri opise prvých storočí kresťanstva zobrazuje iba úpadok Rímskej ríše – nie rast ani vzostup kresťanstva. Grimm tu urobil platné pozorovanie, ale neidentifikoval dôvod, ktorý sa za ním skrýva. Dôvodom je, že Gibbon, hoci je hlboký, aplikuje na svoju historickú analýzu iba ten istý druh uvažovania, aký sa inak používa pri štúdiu prírody. V skutočnosti teda mohol pozorovať iba úpadok, nie to, čo klíči a rastie, nie to, čo stúpa; pretože o tom, čo stúpa, sa dá len snívať. Tak ako to, čo sa dá študovať na živej ľudskej bytosti – ako na fyzickom tele – aj po smrti, aby človek mohol obrátiť svoj pohľad na mŕtve telo a pozorovať v ňom to, čo bolo kedysi začlenené do života, presne tak sa to nedá urobiť s priebehom dejín, pretože mŕtvola nie je oddelená od živého, ale tieto dve veci sú prepojené; pretože to, čo stúpa, rastie a pučí, je životne spojené s tým, čo je v úpadku, v procese umierania. Ak sa na štúdium dejín skutočne aplikuje to, čo sa predtým verilo, že sa musí aplikovať aj v historickej analýze – to, čo je také plodné v prírodných vedách – nájde v historickom vývoji iba tie sily, ktoré vedú k smrti, úpadku a skaze. Čo teda je potrebné, ak chceme v priebehu dejín rozpoznať to, čo rastie a prekvitá – to, čo poháňa ľudstvo vpred?

V skorších dobách, keď mali ľudia iný duševný stav, sa do tejto záležitosti v skutočnosti pozerali hlbšie, ale starým spôsobom. Ľudia nerozprávali históriu; rozprávali mýty a legendy. Tieto mýty a legendy, ktoré mali odrážať historické sny ľudstva, boli pravdivejšou históriou ako takzvaná pragmatická história, ktorá uplatňuje rovnaký druh uvažovania na historické udalosti ako na prírodu. Nemôžeme však vrátiť čas v ľudskom vývoji a vymýšľať mýty a legendy o historických udalostiach. Môžeme však urobiť niečo iné. Môžeme sa rozhodnúť vyniesť na povrch to, čo pre bežné vedomie zostáva len ako sny driemajúce v

podvedomí, a to aplikovaním imaginatívneho vhľadu na historický vývoj. Prostredníctvom historického vývoja si ľudstvo a veda uvedomia, že nemôžu dosiahnuť ani len predmet svojho pozorovania, pokiaľ nie sú ochotní obrátiť sa k duchovno-vedeckému pozorovaniu. To, čo v histórii funguje, zostáva pod úrovňou vedomia, ak sa „sen“ nepozdvihne do vedomia. Potom však treba sen pozdvihnúť do duchovného vedomia, do nadzmyslového vedomia, ktoré nemyslí len konkrétnymi pojmami – ako to robíme v súvislosti s prírodou alebo bežným praktickým životom – ale ktoré si dokáže predstaviť aj duchovné. Iba imaginatívne poznanie vytvorí dejiny.

Každý, kto dokáže vycítiť, čo leží v srdci duchovnej vedy, a kto sa potom zaoberá vnútorným bojom duše, akou bola Lamprechtova, zistí, že sa hľadá cesta k cieľu. Ale kde je tento cieľ? Prečo Lamprecht čerpá zo všetkého, aby v prvom rade objavil dejiny, a nakoniec nerobí nič viac, než že aplikuje konvenčnú psychológiu jednotlivca, hoci verí, že treba aplikovať sociálnu psychológiu – psychológiu spoločnosti? Ale to, čo človek zažíva v spoločnosti a prostredníctvom spoločnosti – čo zažíva ako sociálna bytosť, čo sa stáva priebehom jeho dejín – len sníva. Ani to sa nehodí do individuálnej psychológie. Tu treba aplikovať tú novú psychológiu, ktorú môže poskytnúť iba veda o duchu. V Lamprechtovi nájdete požiadavku; vo vede o duchu nájdete odpoveď na veľkú hádanku samotného historického formovania sa, ktoré dejiny teraz predložili ľudstvu. Ale aká historická perspektíva z toho všetkého vyplynie?

Vidíte, Lamprecht sa nemôže vyhnúť racionálnemu, vedeckému pohľadu na sled udalostí. Zvažuje to, čo sa dialo do tretieho, do jedenásteho storočia atď., jedno po druhom, aj keď to robí s veľkým nadhľadom. Ale nenapadne mu hodnotiť udalosti takým spôsobom, aby skutočne pochopil, čo sa pod nimi skrýva – to, čo ľudia prežívajú len ako sen.

Dôkazy o tom sa dajú ľahko nájsť; mohol by som uviesť sto príkladov, priamo z Lamprechtovej historickej analýzy. Spomeniem len jeden, v ktorom Lamprecht obracia svoju pozornosť na modernú éru. Okrem iného sa pýta: Aké sú najvýznamnejšie kultúrne fenomény tejto modernej éry? Majme na pamäti, že Lamprecht predniesol túto prednášku – v ktorej je táto otázka položená – v roku 1904! Pýta sa: „Aké sú najvýznamnejšie kultúrno-historické momenty, ktoré dnes vynikajú ako úspechy ľudstva?“ Snaží sa teda uviesť najvýznamnejšie a najcharakteristickejšie prejavy duše od začiatku dvadsiateho storočia. Čo uvádza? Odpoveď je veľmi zaujímavá, najmä pre niekoho, kto pripisuje taký veľký význam duchovnej oblasti. Po prvé, uvádza úsilie o dosiahnutie života nesebeckosti – altruistického života pre ľudstvo – vrátane rôznych spoločností pre etickú kultúru,

ktoré vznikli najmä v Anglicku a Amerike a neskôr sa rozšírili aj do Európy; a po druhé, uvádza mierové hnutie ako obzvlášť hodnotné. Toto hovorí uznávaný súčasný historik! Zachádza až tak ďaleko, že predstavuje altruistické hnutie a mierové hnutie ako obzvlášť charakteristické pre začiatok dvadsiateho storočia! Môže byť takýto pohľad na históriu – bez ohľadu na to, ako veľmi sa daná duša môže trápiť – na správnej ceste? Približne v rovnakom čase som tu prednášal – a v tejto sále sú dnes stále ľudia, ktorí si túto prednášku vypočuli – o podobných myšlienkach a vysvetlil som, že najmenej charakteristickými myšlienkami pre začiatok dvadsiateho storočia sú práve tieto dve hnutia: hnutia za etickú kultúru a najmä mierové hnutie. Svoju vtedajšiu prednášku som zhrnul slovami: Je presne charakteristické, že éra, v ktorej sa mierové hnutie najhlasnejšie prejaví, bude tou istou érou, v ktorej sa odohrajú najväčšie vojny ľudstva. Aké netypické je to! Ale nie je pravda, že jedno vyhlásenie predniesol slávny historik, druhé šialený zástanca antropozofie a dnes je samozrejmé, koho slová ľudia počúvajú.

Ide o to, aby sme prostredníctvom tohto spojenia medzi ľudskou dušou a tou spiritualitou – ktorá existuje len v snoch – ktorá prúdi ako historický prúd, rozpoznali, ako treba používať dostupné fakty – to, čo sa doteraz nazývalo históriou – tak, aby nás všade ukazovali k hlbším prúdom ľudského vývoja, o ktorých bežné vedomie len sníva. To je možné iba vtedy, ak Lamprechtov a všetky ostatné prístupy k histórii nahradí to, čo by som rád nazval symptomatickým prístupom k histórii – ak si človek uvedomí, že všetko, čo sa dá naučiť prostredníctvom archívov, dokumentov, pamiatok – skrátka prostredníctvom bežného vedomého chápania – musí byť použité takým spôsobom, aby sa to hodnotilo a vážilo tým, že sa to vzťahuje k tomu, čoho je to symptómom, čoho je to výrazom. Veľkí muži histórie, ich zjavy a ich činy sa pri opise historického vývoja ľudstva nepovažujú za samy osebe, ale len za symptómy. Človek si uvedomuje, že ak dokáže umiestniť správny symptóm do imaginatívneho kontextu s tým, čo sa pod ním skrýva ako duchovný prúd vývoja, potom opisuje históriu správne. Dejiny založené na symptómoch budú vyzerať celkom inak ako dejiny, ktoré postupujú len tak, že vymenúvajú fakty a snažia sa tieto fakty vysvetliť a analyzovať pomocou individuálnej psychológie, ako to robí Lamprecht. Dejiny symptómov budú spočívať v uvedomení si Goetheho postoja – že k duchovnej bytosti sa dá priblížiť iba zo všetkých strán, že ju možno spoznať iba prostredníctvom jej symptómov – keď si človek uvedomí, že to, čo doteraz považoval za dejiny, v skutočnosti leží len na povrchu a podobne ako obsah sna sa do života vnáša celkom zvláštnym spôsobom.

Pozorujte obsah svojich snov a uvidíte, že často snívate o niečom úplne inom, než čo priamo súvisí s najvýznamnejšími udalosťami vášho každodenného života.

Napriek tomu je to nejako spojené s vaším životom ako spomienka, hoci veľmi skrytým spôsobom, a je to spojené – o tom budeme hovoriť o osem dní – s hlbšími silami ľudského života. Existuje dôvod, prečo sa tá či onaká konkrétna vec aktívna v nevedomí prejavuje symptomaticky: nesníva sa nám o ničom významnom, čo sa nám navonok javí ako významné v bdelom živote, ale možno práve o niečom, čo sa nám navonok zdá nevýznamné. Symptomatický historický výskum bude nútený považovať udalosti, ktoré pre vonkajšiu myseľ do značnej miery dominujú situácii, za nevýznamné pre skutočný priebeh udalostí a malé, zdanlivo nevýznamné udalosti za hlboko významné symptómy. Iba týmto spôsobom bude možné preniknúť od vonkajšieho k vnútornému v historickom živote. Človek nemôže takýmto vonkajším spôsobom – bez ohľadu na to, ako veľmi sa považuje za vedeckého – preložiť individuálny vnútorný život ľudských bytostí do historického vývoja.

Samozrejme, nemôžem tu poskytnúť komplexnú historickú analýzu, ktorá by ukázala, ako tento symptomatický prístup vystihuje podstatu vývoja ľudstva, ale môžem aspoň naznačiť niekoľko príkladov. V predchádzajúcej prednáške som povedal: Keď sa duchovný bádateľ naučí skúmať duchovný svet a jeho vývoj, všimne si, že výsledky zvyčajne neprichádzajú také, aké by sa dalo očakávať. Spravidla prichádzajú inak, ako by sa dalo očakávať na základe úsudku získaného z vonkajšieho zmyslového sveta. Rád by som uviedol príklad:

Dalo by sa očakávať, že historické udalosti sa budú vyvíjať takým spôsobom, že by sa dali prirovnať k etapám života jednotlivca – detstvu, mladosti, zrelosti a starobe – ako na seba nadväzujú. Niektorí pozorovatelia histórie skutočne podľahli tejto ilúzii. Sú to analogické úvahy, ktoré môžu byť dosť dômyselné, ale nemajú nič spoločné s realitou, ako ju odhaľuje duchovná veda. Skôr sa ukazuje niečo úplne iné. K výsledku, o ktorý sa s vami tu musím podeliť, som skutočne dospel s rovnakou vážnosťou, s akou sa dospelo k akémukoľvek inému vedeckému výsledku; napriek tomu ho môžem prezentovať iba ako zistenie. Na prvý pohľad je to paradoxné, ale to, čo duchovná veda objavuje, je pre dnešné ľudstvo rovnako paradoxné, ako bol pre ľudstvo vtedajší Koperníkov svetonázor. Lamprecht sa snaží identifikovať obdobia historického vývoja, spočiatku pre nemecký ľud. Už som naznačil: vďaka správnemu dojmu identifikuje prechod z jednej doby do druhej na prelome štrnásteho a pätnásteho storočia. Je tiež veľmi dôležité, že práve to, čo začína pätnástym storočím, nazýva „individualistickým vekom“. Výskum v oblasti humanitných vied tiež odhaľuje významný zlom okolo prelomu štrnásteho a pätnásteho storočia. Keď sa však pozrieme na tok historického vývoja z humanitnej perspektívy, je zrejmé, že sa musíme vrátiť ešte ďalej a zatiaľ odložiť bokom hranice stanovené vývojom národov a kmeňov. Treba vziať do úvahy všeobecný historický

vývoj ľudstva. Tam sa spájajú udalosti naprieč storočiami – konkrétne od pätnásteho storočia nášho letopočtu späť do siedmeho a ôsmeho storočia pred Kristom. Táto éra, ktorá siaha od siedmeho storočia pred Mystériom na Golgote až po približne pätnáste storočie neskôr, má svoj vlastný charakter. Tento charakter sa z vnútorných dôvodov okolo pätnásteho storočia mení viac, ako si dnešné ľudstvo uvedomuje. Lamprecht si to uvedomuje, ale nechápe plný význam tejto skutočnosti. Iní už z rôznych perspektív poukázali na tento významný prevrat – ktorý sa v tomto období prejavil takmer na celej Zemi, ale najmä v Európe. Je skutočne veľmi pozoruhodné, že Konrad Burdach, pravdepodobne najvýznamnejší germanista našej doby, na to poukázal vo svojich veľmi dobrých esejach. Na základe svojho výskumu v literárnej histórii – ktorý je síce čisto literárny, ale napriek tomu veľmi prezieravý – Burdach vidí, ako z duchovného vývoja ľudstva vstúpilo do duchovnej konfigurácie, do celej škály ľudského konania, vôle a činnosti, ak sa nad tým správne zamyslíme, niečo úplne nové.

Takto sme stanovili obdobie historického vývoja, ktoré siahalo od ôsmeho storočia pred Kristom do pätnásteho storočia nášho letopočtu. Sami žijeme v nasledujúcom období. Z pohľadu duchovnej vedy je možné ísť ešte ďalej. A tu vychádza najavo niečo veľmi zvláštne. Ak vezmeme do úvahy impulzy, ktoré riadili ľudské bytosti v ich historickej existencii od pätnásteho storočia, líšia sa od tých, ktoré riadili ľudí v predchádzajúcom období. Nemožno však povedať, že impulzy predchádzajúceho obdobia sa vzťahujú k impulzom nasledujúceho obdobia podobne, ako sa jedno životné obdobie vzťahuje k ďalšiemu v živote jednotlivca. To nie je pravda. Skôr vzniká zvláštny jav: V našej dobe pôsobia historické sily špecificky na ten aspekt individuálnej ľudskej prirodzenosti, ktorý sa vyvíja do dvadsiatych rokov. Toto je tajomstvo nášho súčasného vývoja: že prostredníctvom historických okolností sme obzvlášť obdarení tými silami, ktoré patria k nášmu individuálnemu životu v našich dvadsiatych rokoch. V predchádzajúcej ére, ktorá siaha od ôsmeho storočia pred Kristom do pätnásteho storočia nášho letopočtu, historický život ľudstva zasahoval do individuálneho života takým spôsobom, že to ovplyvnilo najmä tridsiate roky. Dá sa to opísať aj inak. Dá sa povedať: My, ktorí žijeme v tomto období od pätnásteho storočia, sme psychologicky organizovaní tak, že sa vyvíjame od detstva až do dvadsiatych rokov a to, čo sme si v dvadsiatich rokoch vyvinuli, si potom prenášame do budúcich životov – takže človek v istom zmysle vnútorne cíti, že jeho obdobie vývoja je v dvadsiatich rokoch ukončené. Stačí spomenúť veľmi vonkajšie faktory, aby sme to podporili. Predstava, že by dnes niekto bol ochotný vážne študovať aj v tridsiatich rokoch – vo veku, keď už aj tí najmladší ľudia píšu úvodníky do novín – je niečo, čo by si človek len ťažko odvážil

tvrdiť. Ale veľmi ľahko sa nájdu ľudia, ktorí hovoria: Goetheho *Ifigénia*, a klasika vo všeobecnosti – tie sa čítajú v mladosti, ale nie v neskoršom veku. Dalo by sa uviesť aj iné príznaky. Ak sa však pozrieme späť na predchádzajúce obdobie, zistíme, že to, čo je pre nás životom neustáleho rastu a obnovy, trvalo len do konca dvadsiatych rokov a siahalo až do tridsiatky. Aj keď to dnes ľuďom môže znieť paradoxne, je to tak a jedného dňa to bude uznané ako preukázaný historický fakt. Gréci a Rimania sa vyvíjali inak ako moderní ľudia a dejiny sa vtedy odvíjali inak práve preto, že ľudia zostali schopní rozvoja dlhšie. Duchovná veda ukazuje, že ak sa vrátime ešte ďalej do minulosti, dostávame sa k časom, keď ľudia zostali schopní rozvoja až do neskoršieho veku, až do štyridsiatky. Dá sa teda povedať, že v historickom živote ľudstva existujú tri po sebe nasledujúce obdobia: jedno siahajúce do obdobia pred ôsmym storočím pred Kristom, v ktorom nachádzame ľudí, ktorí sa cítili mladí aj po štyridsiatke; potom prichádza obdobie, ktoré z určitého hľadiska charakterizuje celú grécku a rímsku kultúru práve tým, že ľudia zostali schopní rozvoja a zostávali mladí až do tridsiatky; a nakoniec obdobie, v ktorom zostali schopní rozvoja až do dvadsiatky. Ak sa nad tým človek zamyslí, zistí, že priebeh historického vývoja ľudstva nemožno porovnávať s priebehom života jednotlivca. V živote jednotlivca človek starne a starne; ľudstvo ako celok sa však vyvíja opačným smerom; mladne a mladne – to znamená, že zostáva stále mladšie – a do neskorších štádií individuálneho života si nesie čoraz menej svojej mladosti. Preto, keď človek skutočne uvažuje o kultúre zvnútra, pôsobí v priebehu po sebe nasledujúcich historických epoch čoraz mladším dojmom; to znamená, že ľudia si to, čo dosiahli v mladosti, nesú stále ďalej do staroby. Človek by mohol veriť – keby vychádzal z predsudkov – že v období pred ôsmym storočím pred Kristom bolo ľudstvo mladšie, potom zostarlo a že teraz, keď sme inak v pohľade niektorých ľudí dosiahli taký veľkolepý pokrok, sme sa stali oveľa zrelšími a oveľa staršími. Najprv musíme odpovedať na otázku, čo znamená zrelosť a staroba v priebehu ľudského vývoja – nie v živote jednotlivca. Ale tento proces ľudskej evolúcie možno vnímať iba spôsobom, ktorý som práve naznačil.

Na záver by som chcel zdôrazniť ešte jednu vec. Ak človek pochopí, ako sa pozerať za hranice symptómov, môže získať aj vhľad do celej podstaty ľudských bytostí počas týchto dvoch po sebe nasledujúcich období. Vidíme tam, že v období od ôsmeho storočia pred Kristom do pätnásteho storočia nášho letopočtu bola štruktúra ľudskej duše celkom odlišná od štruktúry súčasného obdobia. Keď človek skúma ľudskú dušu z duchovno-vedeckého hľadiska, nie je to také priamočiare ako pri triviálnom výskume duše. Človek si potom musí uvedomiť, že v rámci celkovej duše existujú tri úplne odlišné aspekty duše, a preto v ľudskej bytosti rozlišuje tri

prvky duše. Prvú nazývam citovou dušou. V nej sú ukotvené pudy a vášne, ale tiež zmyslovo spája človeka s vonkajšou prírodou; ďalej musíme rozlišovať intelektuálnu a emocionálnu dušu; a po tretie, vedomú dušu – dušu, v ktorej je ukotvené skutočné sebavedomie. Keďže neustále sa meniace sily zasahujú do ľudskej duše v rámci toku historického vývoja – ktorý som opísal ako prebiehajúci proces stáleho mladnutia ľudstva – stáva sa zrejmým nasledovné: V období od ôsmeho storočia pred Kristom do pätnásteho storočia nášho letopočtu, keď bola európska kultúra formovaná najmä vplyvom gréckej a rímskej civilizácie, boli dominantnými zložkami duše najmä intelektuálna a emocionálna duša. V dôsledku toho sa nám všetko, čo ľudia v tomto období dosiahnu – či už v priebehu historického vývoja alebo vo svojom vonkajšom, sociálnom a ekonomickom živote – javí, akoby ich intelekt a emocionálna duša konali inštinktívne, akoby sa s vonkajším svetom priamo stretávali telom aj duchom v rovnakej miere. Počas tohto obdobia si ľudia udržiavajú rovnováhu medzi telom a duchom a samotný duch koná inštinktívne. To sa mení s veľkým zlomom okolo pätnásteho storočia. Vtedy sa objavuje sebavedomie, emocionálne uvedomenie a vnútorné vnímanie ľudskej osobnosti. Vedomá duša sa v tomto bode stáva obzvlášť silnou; ľudia sa už nespoliehajú na inštinktívny rozum, ale musia nad všetkým premýšľať. Vtedy sa začína formovať individualita. Pri stretnutí s inou osobou už jednotlivec inštinktívne necíti, že „musíš sa k nemu správať tak a tak“. Namiesto toho sa zamýšľa; obracia sa k vnútornému jadru svojej osobnosti. Aby sme mohli povedať: Celá historická štruktúra na Zemi od pätnásteho storočia sa bude vyznačovať tým, že odvtedy pôsobí duša vedomá, zatiaľ čo predtým pôsobila inštinktívnejšia duša chápania alebo duša cítenia. Rímske právo – ani nič, čo pochádza zo staroveku – nemožno správne pochopiť bez zohľadnenia tohto rozdielu medzi inštinktívnym intelektom, inštinktívnymi, impulzívnymi emóciami a tým, čo v novšej dobe koná intelektuálnejším spôsobom.

Ukazuje sa, že to, čo Lamprecht hľadá až do pätnásteho storočia, je práve – povedal by som – príprava, ktorá prebieha v samotnej podstate nemeckej duše na to, čo sa má vyvinúť do vedomej duše. Keď príde iná éra, ľudia skutočne rozpoznajú – nie ako šovinistické vyhlásenie, ale ako objektívny pohľad – že to, čo toto obdobie, ktoré som definoval ako končiace ôsmym storočím pred Kristom, vyvinulo zo seba samého, bolo pripravené akoby v prirodzenom lone v nemeckej národnej duše. Do nasledujúceho obdobia nieslo to, čo pritieklo z juhu, pretože práve táto duša bola predurčená niesť prúd historického vývoja z intelektuálnej alebo emocionálnej duše do vedomej duše.

Keď sa naučíme rozpoznať, čo tu skutočne funguje, stane sa to jasným až do najmenších detailov. Potom sa môžeme znova opýtať: Čo napríklad Wilson vo svojej

historickej analýze opisuje ako samotnú podstatu amerikanizmu? Toto je ďalšia nuansa duše vedomej. Západná nuansa sa tu v strednej Európe prežíva v jej prvotnom fenoméne, v jej prvotnej charakteristike. Tu človek skutočne prežíva bojujúce „ja“ ľudskej bytosti, ktoré sa celkom vedome vzťahuje na dušu vedomú a snaží sa všetkými silami osobnosti preniknúť do toho, čo sa tu snaží v plnom vedomí vstúpiť do života. To sa v inej nuanse – kde je ľudská duša akoby posadnutá sama sebou – objavuje v americkej kultúre. Niekedy je nepríjemné hľadieť do pravdy. Ale práve katastrofické udalosti našej doby si budú vyžadovať určitú objektivitu – vyžadujú si, aby sme v neprikrášlenej pravde počuli aj to, čo charakterizuje samotné ľudské bytosti, a nie len prírodné javy alebo ľahostajné fakty. Svetlo, ktoré môže duchovná veda vrhnúť na historický vývoj ľudstva, svieti aj do charakteru historika Wilsona.

Samozrejme, dnes by som sa mohol dotknúť len niekoľkých bodov. Mohol by som len v zásade demonštrovať smer, ktorým sa musí uberať historické štúdium, ak je obohatené humanitnými vedami v rovnakom zmysle, ako som sa to pokúsil ukázať pred ôsmimi dňami v súvislosti s prírodnými vedami. Až potom, keď sa na dejiny pozeráme týmto spôsobom, človek získa prehľad o tom, ako sú ľudské bytosti skutočne prepojené s prúdom historického vývoja, ktorý v nich prúdi – prúdom, o ktorom inak len snívajú. Potom však bude zrejmé, že to, čo sa odhaľuje imaginatívnym spôsobom prostredníctvom symptomatického pozorovania dejín, je vnútorne spojené s tým, čím sú ľudské bytosti ako historické bytosti. Potom si človek uvedomí, ako to nie je intelekt ani bežné vedomie, ale skôr podvedomie – samotný snový emocionálny život. Predstavivosť odhalí to, čo nepôsobí v intelekte ani v každodennom vedomí, ale skôr v ľudskej duši a v impulzoch vôle, keď ľudia stoja v prúde historického vývoja. Potom sa objaví niečo iné ako viera, že dejiny môžu učiť toto alebo tamto. Ak by história mohla učiť spôsobom, akým sa zvyčajne predstavuje – a ako sme dnes museli ukázať, že je v toľkých prípadoch mylný – potom by človek musel byť schopný nájsť súvislosť medzi históriou a týmto bežným intelektom. Ale táto súvislosť tam nie je. Súvislosť spočíva v tom, čo funguje v hĺbke duše, v podvedomí. Takže zatiaľ čo ľudské bytosti sa nemôžu učiť z histórie kvôli svojmu bežnému intelektu, zo skutočných dejín – keďže sú čoraz viac formované duchovným vhľadom v samotných dejinách – historické impulzy sa zakorenia v ľudskej citlivosti a cítení. Nebude schopný zvonka povedať, že história učí toto alebo tamto; ale keď je konfrontovaný s faktom, keď je vyzvaný, aby konal alebo cítil správne v reakcii na fakt v spoločenskom živote, potom ho jeho cit, jeho citlivosť, správne povedie. Potom to nebude jeho intelekt, ale celá jeho duša, ktorá bude poučená takýmto pohľadom na dejiny.

Dovoľte mi stručne zhrnúť túto myšlienkovú líniu. Toto cítil Goethe, keď, opierajúc sa o svoju veľkú intuíciu, odmietol bežný názor, že z dejín sa možno učiť rozumom. Cítil, že dejiny, keď sú rozpoznané vo svojej pravde, si razia cestu do duše a do citov; že majú účinok, keď vzniká správnym spôsobom nadšenie, keď vznikajú antipatie alebo sympatie k tomu, čo by sa malo alebo nemalo robiť v spoločenskej situácii. Skrátka, Goethe hovoril zo správnej intuície o tom, čo musí duchovná veda vyniesť na povrch: to najlepšie, čo môžeme z dejín získať, je nadšenie, ktoré vyvolávajú. V skutočnosti nie intelektuálny úsudok, ale nadšenie – to je to, čo môžeme zažiť ako ovocie dejín, keď dokážeme pozorovať a rozpoznať, čo je skutočne historické stávanie sa.